

ומלפניך מלכינו ריקם אל תשיבנו

Because the **ברכה** of **שמע קולינו** marks the end of the middle **ברכות** of **עשרה**, we need to pay close attention to the words that **חז"ל** chose to close the **ברכה**. Since the time of the **מהזור ויטרי**, the closing words of the **ברכה** of **שמע קולינו** have been: **ומלפניך מלכינו ריקם אל תשיבנו**. When we trace the source for those words, we can draw two conclusions: that the words were chosen to close the **ברכה** of **שמע קולינו** to remind the **רבונו של עולם** that the **רבונו של עולם** promised to accept **תפילות** that are recited **בציבור** and that the opening line of the **ברכה** is recited in the **סליחות** after the **י"ג מדות** and before **י"ג** in order to mark the end of the section of **סליחות** that is devoted to the **י"ג מדות** and the beginning of the section devoted to **י"ג**.

The words **ומלפניך מלכינו ריקם אל תשיבנו** are taken from the following **אגדתא**:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף י"ז ע"ב ב'—ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר. מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם. ה' ה', אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה. א—ל רחום וחנון, אמר רב יהודה: ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות **ריקם**, שנאמר (שמות לד) הנה אנכי כרת ברית.

From this source we derive the principle that when we recite the **י"ג מדות**, our prayers are answered. The next source teaches us the rule that in order for recitation of the **י"ג מדות** to cause our prayers to be answered, the **י"ג מדות** must be recited **בציבור**:

סדר רב עמרם גאון סדר תענית ד"ה והכי אמר—והכי אמר רבינו רב נתן שאין מנהג אצלנו לומר שלש עשרה מדות אלא בצבור ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור. ולואי כשהצבור מתקבצין ומתעניין ועושין צדקה ומבקשין רחמים ומכוונין את לבם לאביהן, הב"ה מרחם עליהם ואין מואס תפלתן של רבים ועונה אותן, שנאמר הן א—ל כביר לא ימאס (איוב ל"ו, ה'). וכרת הב"ה ברית עם משה ועם אבותינו שאין חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית (שמות ל"ד, י'). לפיכך אין אומרין אותן אלא בצבור.

The third source teaches us the rule that the **רבונו של עולם** accepts the **תפילות** that are recited **ברבים**:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז' ע"ב ב'—אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלוויי? אמר ליה: לא יכילנא. אמר ליה: לכנפי למר עשרה וליצלי. אמר

ליה: טריחא לי מלתא. ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא, בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר. אמר ליה: מאי כולי האי? אמר ליה: דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מאי דכתיב (תהלים ס"ט) ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אימתי עת רצון? בשעה שהצבור מתפללין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא: (ישעיהו מ"ט) כה אמר ה' בעת רצון עניתך. רבי אחא ברבי חנינא אמר, מהכא: (איוב ל"ו) הן אל כביר ולא ימאס, וכתיב: (תהלים נ"ה) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. תניא נמי הכי, רבי נתן אומר: מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר: הן א-ל כביר ולא ימאס, וכתיב: פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו'. אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור – מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מביין אומות העולם. ומלפניך מלכינו ריקם אל: added the words: "ל"חז"ל We can conclude from these sources that רבנו של ברכות of the middle ברכה to the concluding תשיבנו רבנו של תפילות that are recited בצבור that the עולם promised to accept רבנו של עולם.

The opening line of the ברכה of שמע קולינו appears after the recitation of the מידות י"ג and before וידוי as part of סליחות. Although the complete paragraph that we recite is not part of the סליחות found in the גאון סדר רב עמרם we do find a similar paragraph that serves the same purpose. It was recited as the concluding paragraph of סליחות: סדר רב עמרם גאון סדר אשמורות-שמע קולנו ה' וקבל ברחמים את תפלתנו. שמע ה' קולנו נקרא וחננו ועננו. קולנו שמעה, אל תעלם אזנך לרוחתנו לשועתנו. כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנוננו לפניך, כי על רחמיך הרבים. ה' שמעה ה' סלחה.

We do not find that the paragraph: שמע קולינו precedes the אשמנו וידוי in the סליחות in any of the early סידורים. This fact is confirmed by a 1475 compilation of סליחות כמנהג that is available for viewing at the Jewish National Depository Library-Digitized Book Depository, www.jnul.huji.ac.il.

There is a פסוק that plays a role both in the ברכה of שמע קולינו and סליחות. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יח' עמ' א'–וכיון שבא דוד, באתה תפלה, שנאמר (ישעיהו נ"ו) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי. וכיון שבאת תפלה, באת עבודה שנאמר עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי. תשובות הגאונים – מוסאפיה (ליק) סימן קמ"ז–וכן זה שאמר מנין שהקב"ה מתפלל, התם קאי בראש השנה במה דכתיב וקראתי בשם ה' לפניך ויעבור ה' על פניו ויקרא; אמר ר' יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שכבוד מלפניו של הקב"ה נתעטף כשליח צבור והראהו למשה סדור התפילה ואמר לו כל זמן שישראל חוטאים יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם ואמר רמז לזה מן הכתוב מנין ופירש ר' יוחנן משום ר' יוסי רבו רמז מדכתיב ושמחתים בבית תפילתי.

TRANSLATION OF SOURCES

ב' עמ' דף יז' ראש השנה דף יז' עמ' ב' -And 'the Lord passed by before him and proclaimed [etc.]. R. Johanan said: Were it not written in the text, it would be impossible for us to say such a thing; this verse teaches us that the Holy One, blessed be He, drew his robe round Him like the reader of a congregation and showed Moses the order of prayer. He said to him: Whenever Israel sin, let them carry out this service before Me, and I will forgive them.

'The Lord, the Lord': I am the Eternal before a man sins and the same after a man sins and repents. 'A God merciful and gracious:' Rab Judah said: A covenant has been made with the thirteen attributes that they will not be turned away empty-handed, as it says, Behold I make a covenant.

אמר -This is what our teacher Rabbi Nosson said: it is not our custom to recite the Thirteen Attributes except with a quorum of ten men. An individual is not permitted to recite them in his prayers except with a group of ten men. When a group of ten men come together, fast, do good deeds and ask for compassion and direct their hearts towards G-d, G-d shows compassion for them and does not despise the prayers of a group and answers the requests of the group as it is written (Job 36, 5): Hain Ain Kabir Lo Yim'as (Behold, God is mighty, and does not despise any) . G-d made a pact with Moshe and our forefathers that their prayers will not go unanswered as it is written: Hinei Anochi Korais Bris (Shemot 34, 10). As a result, we are allowed to recite the Thirteen Attributes of G-d only in the presence of a quorum of ten men.

ב' עמ' דף ז' עמ' ב' -R. Isaac said to R. Nahman: Why does the Master not come to the Synagogue in order to pray? He said to him: I cannot. He asked him: Let the Master gather ten people and pray with them in his house? He answered: It is too much of a trouble for me. He then said: Let the Master ask the messenger of the congregation to inform him of the time when the congregation prays? He answered: Why all this trouble? He said to him: For R. Johanan said in the name of R. Simeon b. Yohai: What is the meaning of the verse: But as for me, let my prayer be made unto You, O Lord, in an acceptable time? When is the time acceptable? When the congregation prays. R. Jose b. R. Hanina says: You learn it from here: Thus says the Lord, "In an acceptable time have I answered You". R. Aha son of R. Hanina says: You learn it from here: Behold, God despises not the mighty. And it is further written: He has redeemed my soul in peace so that none came nigh me; for they were many with me. It has been taught also to the same effect; R. Nathan says: How do we know that the Holy One, blessed be He, does not despise the prayer of the congregation? For it is said: 'Behold, God despises not the mighty'. And it is further written: 'He hath redeemed my soul in peace so that none came

nigh me, etc.'. The Holy One, blessed be He, says: If a man occupies himself with the study of the Torah and with works of charity and prays with the congregation, I account it to him as if he had redeemed Me and My children from among the nations of the world.

'תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יח' עמ' א' - And when David comes, prayer will come, as it says. Even then will I bring to my holy mountain, and make them joyful in my house of prayer. And when prayer has come, the Temple service will come, as it says, Their burnt-offerings and their sacrifices shall be acceptable upon My altar. And when the service comes, thanksgiving will come, as it says. Who so offers the sacrifice of thanksgiving honors me.

תשובות הגאונים – מוסאפיה (ליק) סימן קטז' - That which he said: from where do we know that G-d prays? The source concerns the prayers for Rosh Hashona about which it is written: V'Karasi B'Shem Hahshem Lifanecha V'Ya'Avor Hahsem Al Panav Va'Yikra. Rav Yochanon said: if the matter had not been written, it would not have been proper to say; G-d dressed like a prayer leader and showed Moshe which prayers to recite and G-d said to him: whenever Jews sin, they should recite the order of these prayers and I will forgive them. Rav Yochanon was further asked: where is there a reference to this in the Torah? Rav Yochanon answered in the name of his teacher, Rav Yosi that there is a reference to G-d praying in the verse: V'Simachtem B'Beis Tefilasi (my place of worship).

SUPPLEMENT

Under what circumstances does the recital of the Thirteen Attributes lead to the answering our prayers? רבוננו של עולם

שו"ת דברי יציב חלק או"ח סימן רמט ד"ה הזכרת י"ג מדות בסליחות, וקריאת ויחל בתענית צבור, בעזהשי"ת, קרית צאנז, יום ד' כ"ו מרחשון תשכ"ד

R. Yekutiel Yehuda Halberstam, a descendant of R. Chaim of Sanz (author of Divrei Chaim) was born in Galicia in 5764 (1904 CE), and died in Kiryat Sanz in Netanya in 5755 (1995 CE). Before World War II, R. Halberstam served as the Rebbe of Klausenberg in Transylvania. During the war, he was taken with his community to the concentration camps, where his wife, eleven children, and most of the community were brutally murdered. He devoted himself tirelessly to the needs of others.

After the war, he applied himself to helping the survivors in the DP camps, both physically and spiritually. Eventually, he made his way to the United States, where he managed to regenerate the Sanz-Klausenberg Chassidut in New York.

In his later years, he came to Israel, where he founded Kiryat Sanz in Netanya and its many institutions, among them the Laniado Hospital. To help rebuild the Torah world which was destroyed in the Holocaust, he founded Mifal HaShas and other Torah institutions around the world. He served as the Rebbe of the Klausenberger Chassidim in Israel and in the United States, and responded to halachic queries from all over the world¹.

אחד שת"ה זאת אומרת כי מכתבו הגיע ליד כ"ק אדמו"ר שליט"א, ובודאי ידוע לו שאיננו משיב בענינים הללו בשום ענין, מ"מ כיון שעל דבר תורה בא, ומה גם שכבר נשאל ע"ז מגדול אחד, כבוד התורה עדיף, ומפיו יקרא אלי תשובתו והנני כותבם על הספר.

שאל כבודו על דברות רש"י ז"ל בר"ה י"ז ע"ב, אהא דאמרי ויעבור ה' על פניו ויקרא אר"י אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו מלמד שנתעמף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, א"ל כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם וכו', אמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם וכו', ופרש"י שאם יזכירם ישראל בתפלת תעניתם אינן חוזרות ריקם. ותמה מאין לקח רש"י המקור לזה דכאן מיירי בתענית.

(א) וטרם אענה בשוב דברי רש"י אומר דהכרחו של רש"י ז"ל היה, דאם נפרש בפשיטות

1. On a personal note: my parents who met and got married in the DP Camp in Landsberg, Germany had dealings with Rabbi Halberstam.

שכל זמן שיאמרו י"ג מדות היינו בכל יום, או בפיוטים וסליחות כמנהגנו לומר עכשיו, אז יתעורר עלינו קושיא גדולה איך לא אשתמט בשום מקום שבש"ס ללמדנו מתי ואיזה תפלה ובאיזה נוסח יאמרוהו, דבענין גדול כזה שמובטחים אנו על ידו למחילת עונות לא היה להם לסתום אלא לפרש בהדיא, ודוגמת שאמרו במגילה ל"א ע"א שמשנה תיקן להם שיהיו קורין כל דבר בזמנו ומפרש התם בהדיא מה קורין ומתי, כן ה"נ הו"ל לומר שמשנה תיקן להם לומר י"ג מדות איך ומתי לאומרם, ולא להסתיר את כל הענין תחת לשונם. וגם מה הלשון יעשו לפני כסדר הזה, ועוד דקדוקים, ומכ"ז הכריח רש"י דלא קאי כאן סתם להזכיר י"ג מדות בעלמא, אלא דקאי על סדר הקריאה שבשעת התפלה בתענית שקורין ויחל.

(ב) וכדי להבין כל הענין, מההכרח לחקור אחר שורש הדברים. דהנה מקור הדבר לקרות בתענית פרשת ויחל הוא ממס' סופרים פי"ז ה"ז, ובתענית של ת"ב וז' אחרונות של עצירת גשמים ברכות וקללות אבל תעניות אחרות ויחל משה ומפטיר דרשו ה' עיי"ש. וברא"ש בשלהי מגילה שהוא נגד משנתנו שקורין ברכות וקללות, ושאנו מנהגנו עפ"י המס' סופרים, אלא דשוב רצה ליישב דמתני' נמי מיירי בת"ב ובז' תעניות אחרונות עיי"ש, וכ"כ התוס' בברכות י"ח ע"א בד"ה למחר ופסחים דף מ' ע"ב בד"ה אבל. ובכסא רחמים במס' סופרים שם בתוספות בד"ה ויש, תמה הלא הרא"ש בעצמו בהל' ס"ת לענין פתוחה וסתומה כתב בפשטות דאנו נקטינן כהירושלמי נגד המס' סופרים כי מס' סופרים נתחברה בדורות אחרונים, ומדוע נפסוק בזה כמס' סופרים נגד משנתנו דסתמא קתני עיי"ש.

אשר ע"כ נראה דמקור למנהגנו הוא מגמ' דר"ה הנ"ל, דהך כל זמן שישראל וכו' ויעשו לפני וכו', היינו לקרות בתורה ויחל בתענית, ואז הוא עת רצון לזכור י"ג מדות, וכשיעשו כסדר הזה אני מוחל להם.

ואעתיק מש"כ הפרקי דר"א סו"פ מ"ו, כשמדבר מענין י"ג מדות וז"ל, התחיל משה צועק בקול גדול ואמר ה' ה' וגו' אמר משה לפניו סלח נא וכו', ואלו אמר משה סלח נא לעונותיהם של ישראל עד סוף כל הדורות היה עושה כן לפי שהיה עת רצון וכן הוא אומר בעת רצון עניתך וכו', אמר הקב"ה הרי כדברייך עשיתי וכו' עיי"ש. ועיין בספר חסידים סי' ר"ג, ומובא במג"א סי' תקס"ו סק"ב, כשקורין ויחל בתענית שותק החזן הקורא בתורה עד שיאמרו הקהל שוב מחרון אפך וגו' וגם ה' ה' וגו' לומר כי הקהל אומר אותנו כעין תפלה ומתכוונים לבם בלשון בקשה והחזן הקורא אינו רשאי לקרות בלשון בקשה אלא כך עשה משה והאיך היתה מעשה שמשה בקש וכו' עיי"ש. הרי דמפרש ויקרא משה שמשה אמרו דרך תפלה, וכ"ה בתרגום ירושלמי [שמות ל"ד ו'] דצלי משה ואמר ה' וגו', וכן יש לפרש בפרקי דר"א הנ"ל דהקב"ה אמר ומשה צעק אחרי, וכן אנו נוהגים לומר בקול רם ומתכוונים כדרך שעשה

להבין את התפלה

משה בדרך תפלה ובקשה. ובביאור הרד"ל לפרדר"א שם אות ע"ז רצה לפרש דרך משה אמרו ולא הקב"ה עיי"ש שבעצמו הניח פי' זה בצ"ע, אבל באמת מפי' רש"י בחומש שם, וכן מפי' רבינו נסים שבתוס' בר"ה שם בד"ה שלש עשרה, משמע שהקב"ה הוא שקרא ליי"ג מדות כדי שילמוד משה וכן עשה משה, ועיי'ן מזה בערוך לנר בר"ה כאן בד"ה ואני.

ומובן לפי' זה מ"ש שם, מלמד שנתעטף הקב"ה כש"צ וכו', משום דבשעת קריאת התורה צריך להתעטף בטלית, וכמ"ש בשערי אפרים בשער ג' סי' י"ח, ושם בשערי רחמים ס"ק כ"ב מהמקראי קודש שער ה' שהביא משו"ת מים רבים ח"ב יור"ד סי' נ"ג מקור לזה ממימרא דר' יוחנן בשלהי מגילה האוחז ס"ת ערום נקבר ערום, והיינו אם אוחז ס"ת בלי עיטוף בטלית, וכן הביא שם במקראי קודש מירושלמי חגיגה פ"ג ה"א וכל מאן דלא ה"ל גולה וכו' עיי"ש, וא"כ ר' יוחנן כאן במס' ר"ה לשיטתו דבשעת קריה"ת צריך להתעטף, וקאמר דגם השי"ת עשה אז כן.

וקריאת התורה ג"כ סדר תפלה מקרי, עיי'ן בירושלמי דר"ה פ"ד ה"ה דקאמר שמעה ה' צדק זו ק"ש הקשיבה רנתי זו רינון תורה (ופירשו זה שקורין בתורה, עיי'ן פני משה שם), האזינה תפלתי זו תפלה בלא שפתי מרמה זו מוסף וכו'. וכ"ה במדרש שוחר טוב מזמור י"ז, אלא ששם הגירסא מסורסת מסדר הקרא, דקאמר מקודם האזינה תפלתי זו תפלה, ואח"כ הקשיבה רנתי זו רינונה של תורה, בלא שפתי מרמה זו תפלת המוספים עיי"ש, וכנראה שנקט בדייקא כן שמזה מקור למנהגינו לקרות בתורה בין שחרית למוסף, ועיי'ן בציון ירושלים לירושלמי שם מ"ש משו"ת תשובה מאהבה ח"ב סי' רפ"ו, הרי דכל ענין של קריה"ת בסדר התפלה מישך שייך, דהלא בלימוד בעלמא אדרבא מביא הברכ"י או"ח בסו"ס רפ"ד אות ט"ז לחד דעה שאסור ללמוד ולשנות בין תפלת יוצר לתפלת מוסף עיי"ש, [וע"ע לעיל סימן קפ"ה]. ובר מן דין בקריאת יי"ג מדות שהקהל קורין בתענית צריך להיות דרך תפלה ובקשה, כמ"ש הס"ח הנ"ל, ובתרגום ירושלמי הנ"ל וצלי משה.

ג) וא"כ מובן היטב כוונת רש"י ותורת אמת היתה בפיהו, דבעת קריאת התורה דפרשה זו דתענית ויחל משה, אז הבטיח שאם יעשו לפני כסדר הזה דייקא, כמו שהיה באותו מעשה שהקב"ה התעטף כש"צ ומשה צועק ה' ה', וכן יתעטף הש"ץ ויקרא בתורה ויענו הקהל, ואז השי"ת מוחל לעונותיהם. וא"כ לא הוצרך הש"ס לפרש יותר, דאנחנו ממילא נדע שזה הוא בתענית שאז קורין ויחל ואז הוא הזמן לומר יי"ג מדות. ודומיא לזה אמרו במדרש תנחומא [תשא אות ג'] לענין פרשת שקלים, דא"ל הקב"ה חייך כשם שאתה עומד כעת ונותן להם פרשת שקלים ואתה זוקף את ראשון כן בכל שנה ושנה שקורין לפני פרשת שקלים כאילו אתה עומד שם ואתה זוקף את ראשון, ועיי'ן לאא"ז בבני יששכר [מאמרי אדר מאמר ב'].

א"כ העיקר הוא בשעת הקריאה, אלא רבותינו לאחר חתימת הש"ס תקנו לומר ג"כ י"ג מדות בפיוטים וסליחות, אבל מדינא דהש"ס כל הזכרת י"ג מדות שייך דייקא בשעת הקריאה, ולזה פירש"י ביומא דתעניתא דאז קורין ויחל. וכיון דר' יוחנן בגמ' דילן הכי סבירא ליה על אף דר' יוחנן בעצמו סבירא ליה בכמ"ק הלכה כסתם משנה, ובסתמא דמתני' במגילה שם קתני קללות וברכות, א"כ ממילא שמעינן דהכי צריכין אנן למיעבד וקורין ויחל, ומתני' במגילה אולי מיירי בתעניות אחרונות ובת"ב וכמ"ש הרא"ש הנ"ל.

(ד) ומה שתקנו דוקא ביומא דתעניתא, הוא משום דיומא דרחמי הוא, דומיא דכ"ד ברכות שתקנו לתענית, ואמרינן בברכות כ"ט ע"א ונמרינהו בכל יומא, ומשני אימת אמרינהו שלמה ביומא דרחמי אנן נמי ביומא דרחמי אמרינן להו עיי"ש, ועיין במנורת המאור נר ג' ח"א כלל ג' ח"א סו"פ כ"ה לאחר שהביא גמ' זו כתב, ובכל ימי בקשת רחמים מוסיף בהם בתפלה זכרון י"ג מדות שאנו מובטחין בהקב"ה שאינם חוזרות ריקם מלפניו כדגרסי' בפ"ק דר"ה וכו' עיי"ש, ועיין ג"כ בירושלמי פ"ד דברכות ה"ג דדרשו ליענך ה' ביום צרה דהיינו יומא דתעניתא עיי"ש.

ובזה יש מקור למנהג אשכנז שלא לומר י"ג מדות בכל יום, כיון דזה אינו שייך רק ליום התענית. ומובן ג"כ מש"כ הרמ"ז באגרותיו סי' י"ד, ומובא בשערי תשובה או"ח סי' תפ"ח, שלא לאמר הי"ג מדות ביו"ט דרך בקשה אלא דרך שבה עיי"ש, ולהנ"ל יבואר דאדרבה זה שייך ליומא דרחמי. וגם משום כך מובן מה דמביא שם דכשחל בשבת אינו אומרו כלל, דאז חמיר יותר דאין לומר בו שום ענין של תחינה.

ובזה יש ג"כ טעם להמנהג המובא באשל אברהם או"ח סי' תר"ד להתענות יום שלפני עיו"כ הנקרא יום י"ג מדות עיי"ש שלא מצא טעם לזה, ולדברינו יבואר על נכון די"ג מדות ליום התענית שייכים, ע"כ יום הנקרא י"ג מדות מהנכון להתענות בו ודו"ק בכל זה.